

УДК 504.062.2

Роман Л.Ю., к.х.н., доц., Глух О.С., к.х.н., доц.

ОСНОВНІ РЕКРЕАЦІЙНІ ЗОНИ ЗАКАРПАТТЯ: ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 88000, м. Ужгород, вул. Підгірна, 46
e-mail: liudmyla.roman@uzhnu.edu.ua

Вступ

Карпатські гори – одне з найулюбленіших місць відпочинку як українців, так і закордонних туристів. На території України вони охоплюють чотири області: Закарпатську, Львівську, Івано-Франківську та Чернівецьку, загальна їх площа становить 56,6 тис. кв. км [1], що складає 9,4% території України. Більша частина Українських Карпат (майже дві третини) простягається з північного заходу на південний схід по території Закарпаття. Решту території області складає Закарпатська низовина [1-7]. Така зміна рельєфу маленької західної області України у поєднанні із її багатонаціональним населенням роблять Закарпаття унікальним рекреаційно-туристичним куточком країни.

Зростаюча роль туризму, надмірне навантаження на рекреаційні зони Закарпаття вимагає негайно вирішення низки конкретних завдань, серед яких основними є питання екологічного спрямування [2-15]: оцінка ресурсної забезпеченості регіону, раціональне природокористування та належне збереження об'єктів довкілля. Для ефективного вирішення ключових питань у сфері охорони навколишнього середовища під час рекреаційно-туристичної діяльності необхідно визначити пікові періоди [11], тобто періоди з найбільшим потоком відпочиваючих.

Для Закарпатської області чітко простежуються два рекреаційно-туристичні сезони: літній та зимовий. Хоча сприятливі кліматичні умови регіону дозволяють забезпечити повноцінний відпочинок цілий рік. Відповідно і антропогенне навантаження на об'єкти довкілля області зростає.

У зв'язку з вищезгаданим, питання раціонального використання природних ресурсів, збереження біорізноманіття та підтримання належного екологічного стану

всіх об'єктів довкілля області є актуальним завданням. Метою дослідження було вивчити актуальні екологічні проблеми основних рекреаційних зон Закарпаття, виявити вплив антропогенної діяльності на екологічний стан вказаних територій.

Обговорення результатів

Унікальне геоелекономічне розташування Закарпатської області, різноманітність ландшафтів та мальовничі краєвиди сприяють розвитку туризму даного регіону. Основними рекреаційними зонами області є як гірська система Карпат, так і Закарпатська низовина. Неповторність природних систем, унікальне розмаїття рослинного та тваринного світу, незабруднені поверхневі водойми, чисте повітря – все це складає ключові цінності туристичних рекреаційних зон.

Авторами [10-14] виділено наступні рекреаційні зони області: Північно-Західну, Центральну-Східну, Південну курортно-рекреаційна. В основу такої класифікації покладено географічне положення окремих регіонів Закарпаття. Класифікацію рекреаційних зон Закарпаття за видами рекреаційної діяльності можна зобразити наступним чином (табл. 1).

Варто згадати, що туристична діяльність безпосередньо спрямована на використання природних ресурсів (природних об'єктів) і прямо пропорційно залежить від якості довкілля. Якщо згадати умови поглибленої екологічної кризи сьогодення, зростання масштабів засмічення, забруднення та вичерпання природних ресурсів, неважко зрозуміти її наслідки: інтенсифікація деструктивних процесів у навколишньому середовищі, які призводять до руйнування природних об'єктів, зменшення біорізноманіття, погіршення екологічного стану середовища.

Таблиця 1. Класифікація рекреаційних зон Закарпаття за видами рекреаційної діяльності

Рекреаційні зони	Об'єкти довкілля	Вид рекреаційної діяльності
<i>Природні:</i>		
- водні	річки, озера, водосховища	Риболовля, купання
- кліматичні	сонячне сяйво, найбільша кількість комфортних днів	Психологічне оздоровлення або лікування
- ландшафті	гірський рельєф, полонини, Закарпатська низовина, ліс, полонини, луки, болота	Збір дикорослих трав чи ягід, грибів. Прогулянки: пішохідні, кінні, велосипедні, тощо
- повітряні	чисте гірське повітря	Психологічне оздоровлення або лікування
- бальнеологічні	природні грязі, мінеральні термальні води	Фізіологічне та фізичне оздоровлення чи лікування
- геологічні	печери, скелі	Пізнавальні подорожі, дослідницькі заняття
- географічні	межі з 4 країнами центральної Європи	Пізнавальні подорожі, дослідницькі заняття
<i>Природно-антропогенні:</i>		
- гірськолижні курортні зони	Бази відпочинку на території гірської системи області	Спортивні заняття: катання на лижах, велосипедах, квадроциклах, повітряних кулях, тощо
- оздоровчо-лікувальні зони	Бази відпочинку, побудовані біля джерел мінеральних вод області: «Квітка Полонини», «Косино», «Солотво», тощо	Фізичне оздоровлення чи лікування
- дендрологічні парки	«Березинка»	Наукові чи дослідницькі заняття, пізнавальні подорожі
<i>Антропогенні:</i>		
- історико-культурні	Історичні замки, дерев'яні церкви, музеї народної спадщини, бункери, тощо	Наукові, дослідницькі чи пізнавальні заняття, подорожі
- зоопарки чи зооферми	ферма равликів, ферма буйволів Хустського району, тощо	Наукові, дослідницькі чи пізнавальні заняття
- ботанічні сади	м.Ужгород	Наукові, дослідницькі чи пізнавальні заняття

Очевидно, що природні рекреаційні зони, курорти та лікувально-оздоровчі центри зазнають найбільшого антропогенного впливу. З кожним роком туристична галузь залучає більше і більше природних зон та ресурсів, створює особливі природно-соціальні ландшафти. Можна сказати «стихийне» і нераціональне використання таких територій породжує низку екологічних проблем, пов'язаних з пошкодженням, забрудненням та передчасним виснаженням рекреаційних ресурсів. Негативні руйнівні зміни, які відбуваються в рекреаційних зонах

часто призводять до знищення самого природного об'єкта.

Особливо небезпечними ці явища є для Закарпатської області, яка є однією з найменших за загальною площею території в Україні. Варто згадати, що показник заповідності території є одним з найбільших в країні (близько 15%) [3], що значно впливає на збільшення потоку як рекреантів, так і браконьєрів. Відповідно перенаселеність та перевантаження рекреаційних зон даного регіону, яке викликано чималою концентрацією відпочиваючих може призвести до

значного забруднення об'єктів довкілля та зростанню обсягів відходів. Останні, в свою чергу, порушують екологічну рівновагу природних систем, зменшують естетичну привабливість окремих природних зон або викликають їх деградацію.

Значної шкоди довкіллю завдає не стільки організований туризм, як неорганізований. Катастрофічні екологічні проблеми часто є наслідками самовільного розміщення баз відпочинку, незаконне полювання чи рибальство, збирання дикорослих трав та ягід, лікарських рослин, грибів, шишок, заготівля березового соку,

самовільне розпалювання багаття, колекціонування ботанічних та зоологічних видів, тощо.

До негативних чинників, які найбільше спричиняють порушення екологічного стану рекреаційних зон Закарпаття можна віднести і виснаження природних ресурсів, і забруднення довкілля. Насамперед це виявляється у безконтрольній вирубці лісів, пошкодженні чи знищенні деревостанів, ерозії ґрунтів, забрудненні повітря викидами автомобільного транспорту та викидами стаціонарних джерел забруднення, тощо (табл. 2.).

Таблиця 2. Екологічні проблеми рекреаційних зон Закарпаття та шляхи їх вирішення

Рекреаційні зони Закарпаття	Екологічні проблеми	Шляхи попередження чи вирішення проблем
1	2	3
Природно-антропогенні та антропогенні	1) Пошкодження, знищення або витоштування трав'янистих рослин; 2) Пошкодження чи знищення деревостанів; 3) Самовільне збирання та знищення рослин, занесених до червоної книги України; 4) Збирання дикорослих лікарських рослин, грибів, ягід з механічним пошкодженням; 5) Зникнення окремих видів рослинного чи тваринного походження, збіднення їх видів. 6) Інтенсивне поширення адвентивних видів рослин на території області: борщівника Сосновського <i>Heracleum sosnowskyi</i> та Амброзії полинолистої <i>Ambrosia artemisiifolia</i> ; 7) Незаконне полювання та рибальство.	- створення природно-заповідних територій; - обмеження в'їзду транспортних засобів на територію рекреаційних зон, природно-заповідних об'єктів, курортних чи лікувально-оздоровчих зон; - притягнення винних до відповідальності (відшкодування заподіяної екологічним правопорушенням шкоди, адміністративна відповідальність, тощо).
Повітряні	1) Забруднення атмосферного повітря шкідливими викидами транспортних засобів та деякими стаціонарними джерелами (здебільшого, магістральних газопроводів).	- поступовий перехід на екологічно безпечні види палива; - здійснення контролю за джерелами викидів забруднювальних речовин.

Продовження таблиці 2

1	2	3
Ландшафтні	1) Зменшення площ лісів, внаслідок незаконної вирубки лісу, пошкодження чи знищення дерев лісових культур або молодняка, механічне пошкодження чи витогування лісових насаджень; 2) Виснаження земель у процесі виробництва сільськогосподарської продукції та їх деградація; 3) Забруднення лісів твердими відходами (скляні або пластмасові пляшки, консервні банки, поліетиленові пакети, тощо); 4) Порушення земель на трасах магістральних трубопроводів; 5) Незаконне видобування будівельних матеріалів чи корисних копалин; 6) Збільшення кількості несанкціонованих сміттєзвалищ.	- контроль за вирубкою та встановлення лімітів використання природних ресурсів; - інтенсивне лісовідновлення та лісорозведення; - меліорація земель; - створення природно-охоронних територій; - економічне стимулювання природоохоронних заходів; - еколого-освітня, виховна чи роз'яснювальна робота з рекреантами та місцевим населенням; - притягнення винних до адміністративної відповідальності за екологічні правопорушення.
Водні	1) Інтенсивне використання великих обсягів прісних водних ресурсів області, зокрема малих гірських річок; 2) Зменшення обсягів чистої прісної води; 2) Виснаження природних лікувальних ресурсів: мінеральних вод, термальних вод, лікувальних грязей, тощо; 3) Забруднення повенеких водойм області каналізаційними стоками, паливно-мастильними матеріалами; 4) Засмічення поверхневих водойм побутовим сміттям, скляними чи поліетиленовими предметами; 5) Відсутність належних систем централізованого водопостачання водовідведення.	- раціональне використання природних ресурсів; - впровадження або модернізація очисного обладнання та устаткування для утилізації забруднювальних речовин; - здійснення контролю за джерелами скидів забруднювальних речовин; - встановлення лімітів використання природних ресурсів.

Підсумовуючи дані табл. 2 можна відмітити, що для збереження належного екологічного стану основних рекреаційних зон Закарпаття, ландшафтів та біологічного різноманіття області необхідним є втілення ряду взаємопов'язаних заходів. Першочергові дії, спрямовані на підтримку якості природного середовища краю, повинні включати не тільки дозвільні та заборонні заходи, а й заходи, направлені на відновлення і покращення природних зон (ресурсів) та мінімізацію негативного антропогенного впливу на об'єкти довкілля.

Ефективним шляхом вирішення екологічних проблем, наявних в рекреаційних зонах Закарпаття, також є розвиток організованого екологічного туризму. Остан-

ній здатен забезпечити як фінансову підтримку охороні навколишнього середовища, так і підвищити значимість унікальних природних ділянок, які повинні зберігатися в незмінному стані.

Висновки

Неповторні рекреаційні зони Закарпаття страждають від надмірного антропогенного впливу в процесі господарської діяльності людини (цілорічний туризм, браконьєрство, надмірне виснаження природних ресурсів, забруднення та засмічення ландшафтів і водойм, забруднення повітря, тощо) та природних чинників (кліматичні фактори). Від

надмірного антропогенного впливу в першу чергу страждають ландшафтні, земельні та водні рекреаційні ресурси, а також флора і фауна регіону. До найбільш ефективних заходів щодо вирішення та запобігання екологічних проблем природних зон Закарпаття можна віднести раціональне використання природних ресурсів, організований екологічний туризм, створення природно-заповідних територій, еколого-просвітницька робота з усіма верствами населення та рекреантами, адміністративна відповідальність за екологічні правопорушення, тощо.

Список використаних джерел

1. Підлипний Ю.В. Економічний аналіз ресурсної бази перспективного розвитку економіки Карпатського регіону. *Науковий вісник Херсонського національного університету. Серія: Економічні науки*. 2016, 17 (3), 82–87.
2. Посохов І.С., Сагайдачна А.В. Перспективи розвитку екологічного туризму в Україні. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країзнавство. Туризм»*. 2019, 9, 203–112. Doi: 10.26565/2310B9513B2019B9B25.
3. Департамент екології природних ресурсів. Доповідь Про стан навколишнього середовища Закарпатської області за 2018 рік. Ужгород. 2019, С. 158.
4. Гірняк К.М., Багрій М.В. Рекреаційні зони Закарпаття: стан і перспективи розвитку. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького*. 2016, 18(2), 18–21. Doi:10.15421/nvlvet6904.
5. Молнар О.С., Марченко О.І. Оцінка наявного туристично-рекреаційного потенціалу рекреаційних зон. *Екологічний вісник*. 2008, 7, 24–29.
6. Волошин І., Ненько К., Щуркова Р. Туристично-рекреаційний потенціал Закарпаття. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*. 2015, 1, 124–131.
7. Волошин І.М., Симочко Г.В. Туристична привабливість природно-заповідного фонду Закарпатської області та перспективи його використання. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2011, 587-588, 54–59.
8. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія: навч. посібник. К.: *Центр навчальної літератури*, 2007. С. 312.
9. Чорненька Н. Ландшафтна інтерпретація рекреаційно-екологічного потенціалу території (на прикладі Горганів). *Вісник Львівського університету. Серія: географія*. 2006, 33, 440–443.
10. Габчак Н. Курортно-рекреаційні зони Закарпаття: обґрунтування сутності та складових формування. *Вісник Львівського університету. Серія: міжнародні відносини*. 2008, 24, 54–58.
11. Савіцька О.П., Савіцька Н.В., Погребняк Л.В. Екотуризм як важлива складова стратегії сталого розвитку України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017, 15, 122–128.
12. Шумлянська Н.В. Екотуризм як форма долучення до природної та культурної спадщини. *Культура України*. 2014, 47, 108–115.
13. Зінько І. Проблеми та перспективи формування карпатської міждержавної туристично-рекреаційної системи. *Вісник Львівського університету. Серія: міжнародні відносини*. 2012, 29(2), 63–71.
14. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування. К: «Київський університет», 2001. С. 395.
15. Пригара О. Екологічні проблеми туризму та шляхи їх вирішення. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2014, 8, 404–408.

Стаття надійшла до редакції: 09.04.2021.

MAIN RECREATIONAL ZONES OF TRANSCARPATHIA: ENVIRONMENTAL PROBLEMS

Roman L.Yu., Glukh O.S.

Uzhhorod National University, Pidhirna St., 46, 88000 Uzhhorod, Ukraine;
e-mail: liudmyla.roman@uzhnu.edu.ua

Environmental problems of Transcarpathia recreational zones were studied. The unique geoeconomic location, landscapes diversity and picturesque sceneries contribute to the development of

tourism in the region. The main recreational areas of the region are both the Carpathian Mountains and the Transcarpathian Lowland. By types of activity, the recreational areas of Transcarpathia can be divided into natural (water, climatic, landscape, air, balneological, geological, geographical), natural anthropogenic (ski resorts, health and treatment areas, dendrological parks) anthropogenic (historical and cultural, zoos, animal farms, botanical gardens).

Natural recreational areas, resorts and health centers are influenced by the greatest anthropogenic impact. Every year the tourism industry uses more and more natural areas and resources, creates special natural and social landscapes. Spontaneous and irrational use of such areas creates several environmental problems associated with damage, pollution and early depletion of recreational resources. Negative destructive changes occurring in recreational areas often lead to the degradation of the natural object.

Unorganized tourism causes great damage to the environment. Disastrous environmental problems are the result of unauthorized placement of recreation centers, illegal hunting or fishing, harvesting wild herbs, berries and medicinal plants, mushrooms, cones, harvesting birch sap, unauthorized lighting of fires, collecting botanical and zoological species, etc.

Depletion of natural resources and environmental pollution are negative factors that most disrupt the ecological state of recreational areas of Transcarpathia. First of all, it is manifested in uncontrolled deforestation, soil erosion, air pollution from road emissions, and so on. To preserve the satisfactory ecological state of the main recreational areas of Transcarpathia, preservation of landscapes and biological diversity of the region, it is necessary to implement a set of measures.

Priority actions to maintain the quality of the natural environment of the region must include not only permitting and prohibitive measures, but also measures aimed at restoring and improving the state of natural resources and minimizing the negative anthropogenic impact on the environment.

The development of organized ecological tourism is an effective way to solve the ecological problems of recreational areas of Transcarpathia.

Organized ecological tourism can provide financial support for environmental protection and increase the importance of unique natural areas.

Keywords: recreational zones; ecological problems; Transcarpathia; anthropogenic influence; ecotourism.

References

1. Pidlipny Yu.V. *Scientific Bulletin of Kherson National University. Series: Economic Sciences*. 2016, 17(3), 82–87 (in Ukr.).
2. Posokhov I.S., Sagaidachna A.V. *Bulletin of V.N. Karazin KhNU. Series "International Relations. Economy. Local lore. Tourism"*. 2019, 9, 203–112. Doi: 10.26565/2310B9513B2019B9B25 (in Ukr.).
3. Department of Ecology of Natural Resources. *Report On the state of the environment of the Transcarpathian region in 2018*. Uzhhorod. 2019, P. 158 (in Ukr.).
4. Miner K.M., Bagriy M.V. *Scientific Bulletin of LNUVMBT named after S.Z. Gzhytsky*. 2016, 18(2), 18–21. Doi: 10.15421/nvlvet6904 (in Ukr.).
5. Molnar O.S., Marchenko O.I. *Environmental Bulletin*. 2008, 7, 24–29 (in Ukr.).
6. Voloshin I., Nenko K., Shchurkova R. *Scientific notes*. 2015, 1, 124–131 (in Ukr.).
7. Voloshin I.M., Simochko G.V. *Scientific Bulletin of Chernivtsi University*. 2011, 587-588, 54–59 (in Ukr.).
8. Fomenko N.V. *Recreational resources and balneology: textbook manual*. K.: *Center for Educational Literature*, 2007. P. 312 (in Ukr.).
9. Chornenka N. *Visnyk of Lviv. un-tu. Geogr.* 2006, 33, 440–443 (in Ukr.).
10. Gabchak N. *Visnyk of Lviv. un-tu. Series: International Relations*. 2008, 24, 54–58 (in Ukr.).
11. Savitskaya O.P., Savitskaya N.V., Pogrebnyak L.V. *Global and national economic problems*. 2017, 15, 122–128 (in Ukr.).
12. Shumlyans'ka N.V. *Kul'tura Ukrainy*. 2014, 47, 108–115 (in Ukr.).
13. Zin'ko I. *Visnyk L'viv's'koho universytetu. Seriya: Mizhnarodni vidnosyny*. 2012, 29(2), 63–71 (in Ukr.).
14. Beydyk O.O. *Rekreatsiyno-turyst-s'ki resursy Ukrainy: metodolohiya ta metodyka analizu, terminolohiya, rayonuvannya*. K: «Kyyivs'kyi universytet», 2001. S. 395 (in Ukr.).
15. Pryhara O. *Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk*. 2014, 8, 404–408 (in Ukr.).